

**MEVLÂNÂ
ARAŞTIRMALARI**

-2-

Mevlânâ Araştırmaları -2

Editör: Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu

Mevlânâ Araştırmaları Derneđi Bilim Kurulu

*Dr. Nazif Öztürk, Doç. Dr. Hicabi Kırlangıç,
Doç. Dr. Derya Örs, Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu*

Redaktör: Dr. Bilal Çakıcı

*Akçađ Yayınları: 917
Araştırma-İnceleme: 62*

ISBN 978-975-338-915-0

© Bu kitabın bütün hakları Akçađ AŞ'ye aittir.

*Kitabın içeriđi ile ilgili
tüm hukukî sorumluluk editöre aittir.*

*Kapak: Emin Bebek
Sayfa Düzeni: Akçađ Dizgi Ünitesi
Baskı: Erek Matbaası - 342 31 01
1. Baskı / Ankara 2008*

*Akçađ Basım Yayım Pazarlama AŞ
Tuna Cad. Nu.: 8/1 Kızılay / Ankara
tel. (312) 432 17 98 - 433 86 51
Belgegeçer: 432 28 52*

*www.akcag.com.tr
akcag@akcag.com.tr*

16. YY. DİVAN ŞİİRİNDE MEVLÂNÂ ve MEVLEVİLİK

Kaplan Üstüner*

Giriş

Büyük Türk sufisi Mevlânâ (1207-1273)'nın düşünceleri ve onun tasavvuf anlayışını esas alarak oğlu Sultan Veled tarafından kurulan Mevlevilik, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve sosyokültürel hayatı ile birlikte edebiyatını da önemli ölçüde etkilemiştir.¹

Mevlana, yaşadığı çağdan itibaren hacimli ve muhtevalı eserleriyle, Türk Edebiyatının doğuşu ve gelişimine büyük katkı sağlamış bir şairdir. Divan şiiri estetiği içinde ürün veren şairler, Mevlânâ ve eserlerinden doğrudan yahut dolaylı şekilde etkilenmişlerdir. Anadolu'nun edebi birikiminde saklı yahut açık halde onun şiir zevki ve anlayışından söz edilebilir.²

Divan şiiri, doğuşundan itibaren daima Mevlevilik ile etkileşim içinde olmuştur. Başlangıcından 20. yüzyılın başlarına kadar geçen süre içinde yetişen Mevlevi şairlerin şiirlerinde, Mevleviliğin âdab ve erkânı önemli bir yer teşkil eder.³

* Dr., Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi.

¹ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, Ankara, 1983, s. 446; İlhan Genç, "Mevlevi Edebiyatı Üzerine Bir Değerlendirme", *Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yay. Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi*, C. 7, İzmir, 1993, s. 133; Osman Horata, "Mevlana ve Divan Şairleri", *Hacettepe Üniv. Edebiyat Fak. Dergisi, Osmanlı Devleti'nin 700. Yılı Özel Sayısı*, Ankara, 1999, s. 46; Adnan Karaismailoğlu, "Klasik Türk Şiiri Geleneğinde Mevlânâ'nın Yeri ve Edebi Miras Tartışmaları", *X. Milli Mevlânâ Kongresi*, Tebliğ, Konya, 2-3 Mayıs 2002, s. 127-131; Emine Yeniterzi, *Mevlânâ Celaleddin Rumi*, Ankara, 2006, s. 97; Cemâl Kurnaz, "Ahmet Talât Onay'ın Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı İsimli Ansiklopedik Eserinde Mevleviler ve Mevlevilik Kültürü", *Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu*, Yayınlanmamış Tebliğ, İstanbul-Konya, 8-12 Mayıs 2007, s. 1-25.

² Genç, *a.g.m.*, s.129. Horata, *a.g.m.*, s. 46; Karaismailoğlu, *a.g.t.*, s. 127-135; Yeniterzi, *a.g.e.*, s. 97.

³ Necip Fazıl Duru, *Mevlevi Şairlerin Şiirlerinde Mevlevilik Unsurları*, Gazi Ün. SBE. Yayınlanmamış Dr. Tezi, Ankara, 1999; Nilgün Açık, *Divan Edebiyatında Mevlevilik Et-kisi ve Mevlevi Şairler*, Gazi Üniv. SBE. Yayınlanmamış Dr. Tezi, Ankara, 2002.

Divan edebiyatının aşk, sevgili, aşık ve gönül gibi konularından etkilenen Mevlevi edebiyatı, uzun asırlar boyunca teşekkül etmiş olan ney, sema ve külah gibi Mevlevilik terimlerinin de eklenmesiyle zengin bir muhtevaya kavuşmuştur.⁴

Mevlevi olsun ya da olmasın pek çok divan şairi, Mevlânâ ve öğretisinden bahsetme gereği duymuşlardır. Nef'î, Neşâtî, Nâbi, Sâkîb Dede, Şeyh Gâlib ve Esrâr Dede gibi divan şiirinin önde gelen şairleri, Mevlânâ hakkında övgü dolu şiirler kaleme almışlardır. Bunların bir araya getirilmesiyle antolojiler dahi oluşturulmuştur.⁵

Divan şiirinin daha iyi anlaşılabilmesi konusunda Mevlevi kültürüne duyulan ihtiyaç günümüze kadar devam etmiştir.⁶

Mevlana ve Mevleviliğin 14. ve 15. yüzyıl divanlarına olan etkisini başka bir çalışmada ele aldığımızdan,⁷ bu yazımızda 16. yüzyıl divanlarındaki genel görünümünü örnek şiirlerden hareketle inceleyeceğiz.

Mevlânâ

Mevlânâ hakkında şairlerin düşüncelerine geçmeden önce, şiir ve şair hakkındaki yargılarının doğruluğu ile dikkat çeken Latîfî'nin tezkiresindeki düşüncelerine bakmak istiyoruz. 16. yüzyılın değil belki bütün edebiyat tarihinin en önemli tezkiresini kaleme alan Latîfî, giriş bölümünden sonra eserinin ilk sırasına Mevlânâ'yı koyarak ona verdiği önemi gösterir. Müellif, Mevlânâ'yı secîli üslubuyla şu şekilde tavsif eder: "*Bu zümrenün serdâr u ser-defteri ve bu fırkanun sâlâr u serveri ol cenâb-ı bozork-vâr ve kâşif-i gavâmuzu'l-esrâr a'nî Hazret-i Molla Hudâvendigâr.*"⁸ Bu nitelemede Mevlânâ'nın lider, önde gelen, önder, başkan ve ulu kişiliğine ve anlaşılması güç sırların keşf edicisi oluşuna vurgu yapılır. Mevlânâ, "*ilm-i zâhir ü bâtında kûdve-i erbâb-ı ulûm/ilm-i zâhir ü bâtında ferîd ü vâhid, kendü asrının müftisi, çehâr mezhebün imâmı ve dört medresenin müderrisi*"dir.⁹ Latîfî, Mevlânâ'yı hem "zahir" hem de "batın" ilminde eşi benzeri bulunmayan, yegâne önder olarak görür. Zira Mevlânâ kendi çağının müftüsü, dört mezhebin imamı ve dört medresede ders veren benzersiz bir müderristir.

⁴ Genç, *a.g.m.*, s. 129-144.

⁵ Horata, *a.g.m.*, s. 43-56; Karaismailoğlu, *a.g.t.*, s. 127; Yeniterzi, *a.g.e.*, s. 98-101; Ahmet Mermer vd., *Osmanlı Şiirinde Mevlânâ Övgüleri ve Mevlevilik Unsurları*, Basıma Hazır Kitap.

⁶ Kurnaz, *a.g.t.*, s. 1-25.

⁷ Kaplan Üstüner, "Klasik Türk Şiirinde Mevlânâ ve Mevlevilik Etkisi (14.-15.yy Divan Şiirinde)", *Uluslararası Mevlânâ ve Mevlevilik Sempozyumu*, Yayınlanmamış Tebliğ, Şanhurfa, 26-28 Ekim 2007.

⁸ Rıdvan Canım, *Latîfî Tezkireti's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, Ankara, 2000, s. 110.

⁹ Canım, *a.g.e.*, s. 111-112.

Divan şairleri, asıl adı Muhammed Celaleddin olan Mevlânâ'nın çeşitli lakaplarını şiirlerinde anarak ona olan saygı ve hürmetlerini gösterirler. Divanlarda geçen bu isim ve lakaplar şunlardır:

Mevlânâ: Nev'î¹⁰ G 240/3; Rahîmî¹¹ K 8/18; Âlî¹² K 99/23.

Celâleddin: Âlî Trc 2/I-6.

Celâleddin-i Rûm: Alî G 498/7.

Hazreti Mevlânâ: Bâkî¹³ G 483/2; Bağdatlı Rûhî¹⁴ G 812/3.

Hazreti Monlâ: Rahîmî Mrb 20/4; Âlî G 630/4, G 498/1; Usûlî¹⁵ G 94/7.

Hazreti Monlâ Celâl: Aşkî¹⁶ Mrb 17/7.

Hazreti Monlâ-yı Rûm: Rahîmî Mrb 20/3.

Monlâ: Rahîmî K 9/21; Emrî¹⁷ Mf 106; Bağdatlı Rûhî G 357/4.

Monlâ Celâleddin: Alî G 630/2.

Monlâ Hünkâr: Rahîmî K 9/22.

Monlâ-yı Rûm: Âlî G 630/5, G 992/1.

Rûmî: Âlî K 99/23, Trc 2/V-3.¹⁸

Bağdatlı Ruhi, Mevlânâ'yı neyin çıkardığı sesin gerçek manasını idrak eden bir kişi olarak değerlendirir. Ezel meclisi, mutlak varlık tarafından "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" hitabına ruhların da "Evet, Rabbimizsin." diye cevap verdikleri meclistir. Kur'an'da anlatılan (Arâf, 172) bu mecliste, yaratıcı ile kulları arasında bir sözleşme yapılmış ve İlâhî sırlar gün yüzüne çıkmıştır. Bu sırları yayan ise neydir. Tasavvufta insan-ı kâmilin sembolü olan ney neyistandan ayrı düştüğü gibi, insanlar da ezel meclisinde, yaratıcısından ayrılmış ve dünya denen bu gurbet diyarına gelmiştir.¹⁹ Bu dünyaya gelen herkes, neyin ezel meclisinin sırrını ifşa edişindeki gerçeği anlayama-

¹⁰ Mertol Tulum-M. Ali Tanyeri, *Nev'î Divan Tenkitli Basım*, İstanbul, 1977.

¹¹ Ahmet Mermer, *Kütahyalı Rahîmî ve Divanı*, İstanbul, 2004.

¹² İ. Hakkı Aksoyak, *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Divanlarının Tenkitli Metni*, Gazi Üniv. SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1999.

¹³ Sebahattin Küçük, *Bâkî Divanı*, Ankara, 1994.

¹⁴ Coşkun Ak, *Bağdatlı Rûhî Divanı*, Bursa, 2001.

¹⁵ Mustafa İsen, *Usûlî Divanı*, Ankara, 1990.

¹⁶ İskender Pala, *Aşkî ve Divanından Örnekler*, Ankara, 1988.

¹⁷ M. A. Yekta Saraç, *Emrî Divanı*, İstanbul, 2002.

¹⁸ Mevlânâ lakabı, Konya'da henüz ders vermekle meşgul olduğu çok genç yaşlarda iken verilmiştir. Efendimiz veya hazret anlamına gelen ve ilim adamları için bir unvan gibi kullanılan bu lakap zamanla yalnız Muhammed Celaleddin ile birlikte özel bir isme dönüşmüştür. Rûmî lakabı ise, Mevlânâ'nın diyar-ı Rûm adıyla anılan Anadolu'nun Konya şehrinde hayatını geçirdiği için verilmiştir. Hazret-i Mevlânâ gibi saygı hitabı ise daha çok Mevlevî çevrelerinde kullanılmıştır. (Adnan Karaismailoğlu, *Mesnevi*, C. 1, Ankara, 2004, s. 20; Yeniterzi, *a.g.e.*, s. 1-2.)

¹⁹ Kaplan Üstüner, *Divan Şiirinde Tasavvuf (14. ve 15. yy. Divanlarına Göre)*, Ankara, 2007, s. 75, 318-319.

miştir. O neyin sesinden yükselen sırları anlayanların başında Mevlânâ gelmektedir:

Saldı bir zembere âfâka ney-i bezm-i ezel
Kıldı ol zembere Hazret-i Mevlânâ fehm

Bağdatlı Rûhî G 812/3

(Ezel meclisinin neyi etrafa bir ses yaydı. O sesin manasını ise Hazreti Mevlânâ anladı.)

Gelibolulu Âlî, aşağıdaki beyitte Mevlânâ'yı kesrette vahdeti gören ve yaşayan bir sufi olarak över. Tasavvufta vahdet, Hakk'ın bir oluşunu; zıttı olan kesret ise vahdetin zuhûrunu yani mutlak varlığın isim ve sıfatlarıyla tecelli ederek çokluk halinde görünmesini ifade eder.²⁰ Mevlânâ'nın bu üstün özelliğinin anlaşılabilmesi için ona ve eserlerine dikkatle bakılmalıdır. Bakma, bakış demek olan nazar, tasavvufi literatürde hakikati görme ve mürşidin saliklerinin ruhlarına tesir ederek onları olgunlaştıran ve gönüllerini feyizle dolduran manevi bakışı anlamında kullanılır.²¹ Buna göre beyti, hakikati gören kişi Mevlânâ'nın kesrette vahdeti idrak edişini anlayabilir ya da Mevlânâ'nın feyzini gönlünü dolduran kişi onun manevi bakışından istifade edebilir şeklinde yorumlayabiliriz:

Ac gözün Monlâ Celâlî'd-dîne bir dem kıl nazar
Gör nice kesretde vahdet zevkin itmiş ihtirâ

Âlî G 630/2

(Gözünü aç da bir an Mevlânâ Celaleddin'e bak. Onun çoklukta birlik zevkini nasıl yaşadığını gör.)

Bâkî de, aşk meydanında Mevlânâ ve onun yolundan giden Mevlevileri görür. Mevlânâ ile ilgili kelimelerle tenasüp yapılır. Dönmek, yoldaşları, arsa ve aşk kelimeleriyle sema töreni çağrıştırılır. Beyitten, sema törenlerine katılan bir kişinin izlenimini aktardığı anlaşılmaktadır:

Arsa-i aşkda gör Hazret-i Mevlânâ'yı
Turmayup dahi döner üstüne yoldaşları

Bâkî G 483/2

(Aşk meydanında Hazreti Mevlânâ'yı gör. Onun yolunu takip edenler de durmadan dönüp dururlar.)

Şu beyitte ise, Mevlânâ'yı ve Mevleviliğin önemli ritüllerinden biri olan semayı bilmeyen ve onu güzel görüp takdir etmeyenlere karşı ağır ifadeler kullanılır. Mevlânâ'nın semasını bilmeyen dervişin haline üzülen ve "hayf/yazıklar olsun" diyen Âlî, insan-ı kamil olan Mevlânâ'yı takdir etmeyen ve beğenip alkışlamayan hünkâra da "yuf" çeker:

²⁰ Üstüner, a.g.e., 53, 68.

²¹ Üstüner, a.g.e., 133.

Âşık-ı Rûmî semân bilmeyen dervîşe hayf
Merd-i Mevlânâ'ya tahsîn itmeyen hünkâra yuf Âlî K 99/23

(Anadolulu hakiki aşık, kamil insan Mevlânâ'nın semânı bilmeyen dervîşe yazıklar, onu takdir etmeyen padişaha da yuf olsun.)

Gelibolulu Âlî (G 498/7), Mevlânâ'nın eşiğinin toprağı olmakla iftihar eder. Dünyada onun emirlerine uyulmasını isteyen şair, ahiret gününde ondan şfaat bekler (G 630/5). Mevlânâ ve Şems-i Tebrîzî övgüsü hakkında yazdığı tercî-i bentin vasıta beytinde de Mevlânâ'yı güneş olarak niteler (Trc 2/I-6). Devrinin pişvası (önder/başkan) olarak nitelediği Mevlânâ'nın yolunu takip ettiğini söyler (G 992/1). Mevlânâ'nın dergâhında sema eden dervişleri bir an seyreden kişinin, bu geçici dünyadan alâkasını keseceğini ve manen yüce alemlere yükseleceğini dile getirir (G 630/4).

Usûlî (G 94/7), saba rüzgârından Mevlânâ'nın memleketine vardığı zaman, onun dergahına yüz sürmesini ister.

Rahîmî (Mrb 20/4), Hakk'ı -gerçek anlamda- Mevlânâ ile bulduğunu ve onun sayesinde mutlak varlığa yakınlık sağladığını belirtir.

Aşkî (Mrb 17/7), Mevlânâ'yı esin kaynağı olarak düşünür.²²

Şems-i Tebrîzî

Mevlânâ'nın hayatında özel bir yeri olan ve onun İlahi aşk içinde yanmasında önemli işlevler yüklenen Şems-i Tebrîzî,²³ divanlarda genellikle Mevlânâ ile birlikte değerlendirilir.

Gelibolulu Âlî, yazdığı "Der-vasf-ı Hazret-i Hudâvendigâr-ı Rûmî ve Şems-i Tebrîzî" başlıklı tercî-i bentin vasıta beytinde, Mevlânâ ve Şems-i Tebrîzî'yi güneş olarak vassfeder. Şair kendisini de zerre olarak niteler. Şems-zerre tezatıyla Mevlânâ ve Şems-i Tebrîzî'nin üstün nitelikleri çarpıcı şekilde verilir. Âlî, bu manâ büyüklerine intisap ettiğini de dile getirir:

Şems ü Celâlü'd-dîn'e durur intisâbumuz
Bir zerreyüz velî ikidür âftâbumuz Âlî Trc 2/I-6

(Şems ve Celâleddîn'e intisap ettim. Onlara kıyasla bir zerre gibiyim fakat iki güneşim var.)

Hayâlî Bey de Mevlânâ'nın Şems ile karşılaştıktan sonraki halini çarpıcı şekilde anlatır. Şems kelimesi, hem Şems-i Tebrîzî hem de güneş anlamını

²² Mevlânâ hakkında diğer örnekler için bkz. Rahîmî K 8/18, K 9/21, K 9/22, Mrb 20/3; Âlî G 498/1.

²³ Mevlânâ ile Şems arasındaki ilişki hakkında geniş bilgi için bkz.: Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddîn, Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, İstanbul, 1999, s. 48-198; Reşat Öngören, "Mevlana Celâleddîn-i Rûmî" TDVİA, C. 29, Ankara, 2004, s. 442-444.

da hatırlatacak şekilde tevriyeli kullanılır. Mollâyî kelimesiyle hem Mevlânâ hem de onun izinden giden Mevleviler kastedilir.²⁴ Mevlânâ'nın Şems'i görünce kendinden geçtiği vurgulanır:

Yüzün görünce Hayâlî karârdan geçdi
Tecellî eyledi Şems oldı zerre Mollâyî Hayalî²⁵ G 617/5

(Hayâlî yüzünün parlaklığını görünce kendinden geçti. Şems de tecelli eyleyince Mevlevi zerre gibi oldu.)

Aşkî tarafından kaleme alınan yedi bendlik mütekerrir murabbanın (Mrb 17) tekrarlanan son mısrasında Şems-i Tebrîzî şöyle anlatılır: "Şems'den yakduk çerâğ-ı aşkı Mevlâyîlerüz" (Biz aşk kandilini Şems'ten yakmış Mevlevileriz.) Şems kelimesi güneş anlamının yanında Şems-i Tebrîzî'yi de karşılayacak şekilde tevriyeli kullanılır.²⁶

Mevlevi

Mevlevilik tarikatına giren, Mevlânâ'ya mensup olan kişi anlamındaki Mevlevi,²⁷ divanlarda genellikle sema ve ney ile birlikte düşünülür.

Rahîmî, Mevleviler gibi sema ettiğini ve saflık/duruluk kazandığını söyler. Şairin Mevleviler arasında bulunduğu ve onların yaptığı sema törenlerindeki izlenimini aktardığı anlaşılmaktadır:

Mevlevî olduk semâ itdük safâ kesb eyledük
Tekye-i aşk içre olduk ihtiyâr-ı evliyâ Rahîmî G 9/10

(Mevlevi olduk, sema ettik, saflık/gönül temizliği kazandık. Aşk tekyesinde evliyayı seçenlerden olduk.)

Yahya Bey, Mevlevilerin neyin verdiği şevk ve coşku ile sema ettiklerini dile getirir:

Görince nâme-i yârı safâdan raks urur Yahyâ
Şu Mevlâyî gibi kim şevk-ı nây ile semâ eyler
Yahya Bey²⁸ G 112/7

(Yahya, Mevlevinin neyin şevki ile sema ettiği gibi, sevgilinin mektubunu görünce sevinçten raksa başlar.)

²⁴ Cemâl Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli*, İstanbul, 1996, s. 120.

²⁵ Ali Nihat Tarlan, *Hayâlî Divanı*, Ankara, 1992.

²⁶ Şems-i Tebrîzî hakkında diğer örnekler için bkz. Emrî Mf 106; Hayalî G 26/4.

²⁷ H. Hüseyin Top, *Mevlevi Usûl ve Âdâbı*, İstanbul, 2001, s. 28.

²⁸ Mehmed Çavuşoğlu, *Yahya Bey Divanı Tenkitli Basım*, İstanbul, 1977.

Muhibbî, gönlü Mevlevilere teşbih ettiği aşağıdaki beyitte, neyin çıkar-
dığı güzel nağmelerin tesiriyle mecliste onlar gibi sema ettiğini anlatır:

Hoş gelür bezm içre nâyün nâlesi
Mevlevîler gibi dil eyler semâ Muhibbî²⁹ G 1344/3

(Meclis içinde neyin nağmesi hoş gelir. Gönül Mevleviler gibi
sema eder.)

Hayali Bey, feleklerin döndüğü gibi Mevlevilerin de neyin sesine uya-
rak döndüğünü/sema ettiğini belirtir:

Figânımdan felekler raksa girdi
Dönerler Mevlevîler nâya karşı Hayalî G 459/2

(Feryadımdan felekler raksa girdi. Mevleviler de neye karşı dö-
nerler.)

Aşkî (Mrb 17), Mevlevilerin aşk kandilini Şems'ten ve dolayısı ile
Mevlânâ'dan yaktıklarını ifade eder.

Ravzî, Mevlevî şairlerce kaleme alınan gazellerin 16. yüzyılda geniş ke-
simler tarafından okunduğunu söyler:

Devr itdi Mevlevî gibi meclisde câm-ı mey
Okındı gûne gûne Mevâlî gazelleri Ravzî³⁰ G 622/2

(Meclisde içki kadehi Mevlevî gibi döndü. Mevlevilere ait çeşit
çeşit gazeller okundu.)

Rumelili Zaîfî, Mevlevilerin giydiği külahtan bahseder. Hayali Bey de
Mevlevî külâhını giymekten söz açmıştır (G 336/2). 16. yüzyılda bu külâh-
ının başkaları tarafından da giyildiği anlaşılmaktadır:

Mevlevî sūfîlerün tâcı idi evvel zamân
Şimdi dilber kul oğul Lâzî geyer ekser külâh
Rumelili Zaîfî³¹ G 291/6

(İlk zamanlarda Mevlevî sūfîlerin tacı olan külâhı şimdi çoğun-
lukla dilber kul oğul Lâzî de giyer.)

Rahîmî, Mevlevilerin mekanları olan Mevlevihanelerden söz eder. Bu-
ralarda ney nağmeleri yankılanmakta ve büyük bir coşkuyla sema törenleri
düzenlenmektedir:

²⁹ Coşkun Ak, *Muhibbî Divanı*, Ankara, 1987.

³⁰ Yaşar Aydemir, *Ravzî Divanı*, Ankara, 2007.

³¹ Kâmil Akarsu, *Zaîfî Divanı Metin - Tahlil ve Sistematik İndeks*, Gazi Üniv. SBE, Yayın-
lanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1989.

İşidüp sem-i kabûliyle neyün nâlesini
Mevlevî-hâne-i aşk içre tarabnâk olayum   Rahîmî G 205/6

(Kabul kulağıyla neyin iniltisini işitip, aşk Mevlevihanesi içinde
çoşup kendimden geçtim.)³²

Mesnevi

Mesnevi, Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışını içeren en önemli eserlerinden biridir. Altı cilt olan eser, yaklaşık 26.000 beyitten meydana gelmiştir. Tevhidin sırrını, hakikatlerin özünü, vücut ve zuhur mertebelerini, insan-ı kamili, Hakk'a vuslat yollarını ve aşk, akıl, idrak, hakikat gibi tasavvufî kavramları didaktik olarak anlatır.³³ Mevlânâ'nın en olgun döneminde kaleme aldığı bu eser, Türk Edebiyatının doğuşu ve gelişiminde önemli rol oynamıştır.³⁴

Latîfî, Tezkire'sinde Mesnevi hakkında övgü dolu sözler söyler. Müellife göre eser, öğütler içerir. Ümmet içinde dinin hüccetidir. Yakın ehli için delil ve kılavuzdur. Kâmil şeyhler, insanları Yaratıcının yoluna onunla yöneltirler ve irşad ederler. Mesnevi'nin manası, Kur'an'ın batıdır yani onun derüni anlamlarını içerir. Ledün ilminin sarayıdır. Tarikat ilminde ve tasavvuf yolunda onun gibi bir kitap şeyhler arasında çok az bulunur. İbareleri sırf hakikattir ve incelik dolu işaretlere sahiptir. Anlaşılması güç/mânâsı ince beyitleri çoktur. Bundan dolayı, normal kişiler Mesnevi'yi anlamakta aciz kahlılar ve zorluk çekerler.³⁵

Aşkî, tasavvuf yolunda Mesnevi ile Manevi'nin kendisine rehberlik ettiğini dile getirir. Manevî, İbrahim Gülşenî (ö.1534) tarafından Mesnevi'ye nazire olarak yazılan yaklaşık 40.000 beyitlik bir eserdir.³⁶ Mevlânâ, Mesne-

³² Mevleviler hakkında diğer örnekler için bkz.: Yahya Bey G 198/4; Rahîmî G 99/4, Mrb 20/2; Muhibbî G 1726/3, G 2603/3; Zâfî G 624/1, G 944/3, G 1553/5; Âfî G 310/1, G 433/2, G 807/2, Trc 2/V-5. (Ali Nihat Tarlan, *Zâfî Divanı C. I*, İstanbul, 1967; Ali Nihat Tarlan, *Zâfî Divanı C. II*, İstanbul, 1970; Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, *Zâfî Divanı C. III*, İstanbul, 1987.)

³³ Abdülbâki Gölpinarlı, *Mesnevi Tercemesi ve Şerhi*, C. I-II, İstanbul, 1990, s. IX-XIV; Karaismailoğlu 2004, *a.g.e.*, s. 29-30; Semih Ceyhan, "Mesnevi", *TDVİA*, C. 29, Ankara, 2004, s. 325-334.

³⁴ Horata, *a.g.m.*, s. 46.

³⁵ Kitâb-ı nasihat-hisâbı bu ümmet-i güzîn içre hucet-i dîn ve bürhân-ı ehl-i yakîn olup meşâyih-i ekmelîn halâyıkı sû-i Hâlîka anunla irşâd iderler. Me'âl ü ma'nâsı Kur'ân-ı azimün batnı ve ilm-i ledünnün sarâyıdır. İlm-i sülûkda ve tarik-i tasavvufda anun emsâli bir kitâb beyne'l-meşâyih gâyetde nâdir ü kem-yâbdur. İbârâtı sırf hakâyık ve işârât-ı pür-dekâyıkdur. Ebyât-ı gâmızası gâyetde çokdur. Ukûl-i âdiye idrâkinde âciz ü kâsırdur (Cann, *a.g.e.*, s. 111).

³⁶ Nihat Azamat, "İbrahim Gülşenî" *TDVİA*, C. 21, İstanbul, 2000, s. 304.

vi'de bu tasavvuf büyüğüne ve eserine üç yüz sene önce işaret etmiştir.³⁷ Nutk/nutuk ise, şeyhin hikmet dolu sözlerine denir.³⁸

Ayrılıktan inleriz ney gibi her dem zâr u zâr
Şems önünce eyleriz gâhî semâi zerre-vâr
Mesnevî'yle Ma'nevî'dir nutkumuz leyl ü nehâr
Şems'den yakduk çerâğ-ı aşkı Mevlâyîleriz Aşkî Mrb 17/6

(Ayrılıktan dolayı her an ney gibi içli içli inleriz. Bazen de güneşin önünce bir zerre gibi sema eyleriz. Gece gündüz söylediğimiz (sözler ve şiirler ise) Mesnevi ile Manevi'dir. Biz aşk kandilini Şems'ten yakmış Mevlevileriz.)

Âlî (Trc 2/V-2), büyük kıymet verdiği Mesnevi'nin, son peygamberin sözlerinden ilham alınarak yazıldığını söyler.

Mevlana'nın gönül dilinden dökülen Mesnevi, "Dinle, bu ney nasıl şikâyet ediyor; ayrılıkları nasıl anlatıyor." şeklinde tercüme edilen "Bişnev în ney çun şikâyet mî koned/Ez cüdâyîhâ hikâyet mî koned" beytiyle başlar. Yaklaşık 21 kaynağın³⁹ şerh ve izahta bulunduğu Mesnevi'nin ilk beyti, şairlerce Türkçe yorumlanır. Kafiye ve redif uyumu dikkate alınarak daha ziyade gazellerin matla beytinde değerlendirilir. Anlamın yoğunlaştığı "hikâyet" ve "şikâyet" sözcükleri ustalıkla kullanılır. Sevgiliye seslenilir. Ayrılıktan şikâyet edilir (Muhibbî G 227/1; Bağdatlı Rûhî G 414/1).

Sema

Semanın sözlük anlamı duymak, işitmek demektir. İstilahta ise musiki nağmelerini dinlemeye, dinlerken de vecde gelerek coşkuyla dönmeye sema denir. Sema, Mevlevilikte ritim ve musiki eşliğinde yapılan, sağdan sola kalbin etrafında çark atıp dönerek icra edilen bir nevi ibadet manasında kullanılır.⁴⁰ Semada, insanı Allah'a yaklaştıran ve yükselten bir özellik bulunduğu⁴¹ ve Mevlevilerde aşk ve cezbeyi meydana getirmek için bir vesile

³⁷ Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Haz. Cemâl Kurnaz, Ankara, 2004, s. 245.

³⁸ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, 1997, s. 564. İlk beytin kelimelerinin ayrıntılı şerhi için bkz. Âmil Çelebioğlu, "Muhtelif Şerhlere Göre Mesnevi'nin İlk Beytiyle İlgili Düşünceler", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul, 1998, s. 525-545.

⁴⁰ Abdülbâki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul, 1977, s. 290; Top, a.g.e., s. 77; Süleyman Uludağ, *İslam Açısından Müzik ve Semâ*, İstanbul, 2005, s. 168-178.

⁴¹ Uludağ, a.g.e., s. 254.

olduğu⁴² kabul edilir. Mevlevilikte önemli bir yer tutan sema, Mevlevî olma-
yan şairler üzerinde de etkisini göstermiştir.⁴³

Mevlevîliğin önemli ritüellerinden biri olan sema, divan şiirinde çeşitli
şekillerde yer alır.

Neyzen ney çalmaya başlayınca şevk ile semaya girilir (Yahya Bey G
507/5). Aşıkların ellerini elbisesinin kollarından çıkararak sema etmeleri
güzel bir davranıştır (Hayalî G 542/3). Aşk ateşine yana yana giren aşıklar
zikir halkasına da dahil olup sema ederler:

Halka-i zikre girüp âşıklar itdiler *semâ*
Ehl-i diller aşk odına yana yana girdiler Bâkî G 182/5

(*Aşıklar zikir halkasına girip sema ettiler. Gönül ehli olanlar aşk
ateşine yana yana girdiler.*)

Muhibbî, İlahî güzelliğin tecellisini idrak eden bir Mevlevî dervişinin
pervane gibi kendinden geçip döne döne semaya başladığını dile getirir.
Mumun dilinden güzelliğin niteliklerini dinleyen pervane, sevincinden dola-
yı raksa başlar ve döne döne kendini ateşe atar. Tasavvufî sembolizmde
şem/mum ve pervane hakiki sevgili ve aşığın sembolüdür.⁴⁴

Kaçan şem'ün dilinden vasf-ı hüsnün istimâ eyler
Girüp pervâneler raksa döne döne *semâ* eyler
Muhibbî G 636/1

(*Mumun dilinden güzelliğin vasıfları anlatıldığı zaman, pervane-
ler raksa başlayıp, döne döne semâ eyler.*)⁴⁵

Mevlevî semâ ile raks mahiyetinde olan sema birbirinden farklıdır. Bi-
rincisinde huşû ve edep, ikincisinde şevk ve sevinçten gelen coşkunluk ha-
kimdir.⁴⁶ Bâkî aşağıdaki beyitte bu ayırımı dikkat çekmiştir:

Güzeller şevkine meclisde sôfî çalgusuz oynar
Velî her bilmeyen eyle sanur anı *semâ* eyler Bâkî G 82/2

(*Sofu meclisteki güzelleri görünce şevke gelip çalgı çalmadığı
halde oynar. Lakin bunu bilmeyenler onun Mevlevî semâ ettiğini sa-
nırlar.*)

⁴² Gölpinarlı 1983, a.g.e., s. 387.

⁴³ Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*,
İstanbul, 1984, s. 66.

⁴⁴ Üstüner, a.g.e., s. 314.

⁴⁵ Sema hakkında diğer örnekler için bkz.: Âlî G 498/6, Trc 2/II-2; Amrî G 12/4; Bağdatlı
Rûhî G 357/4, G 578/4; Hayalî G 237/3, K 9/4; Muhibbî G 1339/1; Rahîmî G 117/6, G
22/3; Ravzî Mrb 16/3; Usûlî G 34/3, G 58/2; Yahya Bey G 164/5; Zâtî G 622/1. (Mehmed
Çavuşoğlu, *Amrî Divan Tenkitli Basım*, İstanbul, 1979.)

⁴⁶ Onay, a.g.e., s. 432.

Bir tarih manzumesinde de ölüm gerçeği sema ritüeli ile anlatılır. Dünya ile ahiretin kıyaslandığı beyitte Yahya Bey, kişinin sema ederek yani döne döne bu dünyadan ahirete gittiğini söyler:

Gitdi döne döne *semâ* iderek
Dâr-ı ünse diyâr-ı vahşetden   Yahya Bey Kt 46/6

(Korku ve üzüntü diyarı olan bu dünyadan, dostlarının daha önce gittikleri ahiret yurduna sema ederek döne döne gitti.)

Semaya karşı çıkanlar olduğu gibi, sema aleyhine fetva verildiği zamanlar da olmuştur.⁴⁷ Bu durum 16. yüzyıl divan şiirine de yansır. Şu beyitte, aşkın semaini inkâr eden fakihin, eğer usul kitaplarını okuyup gerçeğin ne olduğunu bilseydi, inkâra kalkışmayacağı söylenir:

Semâ-ı âşika münkir olan fakîh-ı fuzûl
Bilürdi hâli eger okusa kitâb-ı usûl   Behiştî⁴⁸ G 302/1

(Lüzumsuz, boş sözleriyle aşkın semaini inkâr eden fakih, eğer usul kitabını okusaydı gerçek durumun ne olduğunu bilirdi.)⁴⁹

Ney

Ney/nay, kamıştan yapılan, kaplumbağa kemiğinden üflenecek bir yeri (baş-pâre) bulunan, yedi delikli, nefesle çalınan bir musiki aletidir. Mevlânâ'nın Mesnevi'sine, "Dinle neyden" diyerek başlaması, neyin adeta Mevleviliğe mahsus kutsal bir müzik aleti olmasına yol açmıştır.

Mesnevi şerhlerinde neyin, musiki aleti, Hz. Âdem, Hz. Peygamber, Hz. Mevlânâ, Mesnevi, mümin, aşık, gönül, kalem ve daha yaygın olarak da insan-ı kamili simgelediği anlatılır.⁵⁰ Ney ile insan-ı kamil arasında çeşitli ilgiler de kurulur. Ney, kamışlıktan (ney tarlası) ayrılmıştır. Kuru olan ney, üflendikçe ve içinde nefes buldukça feryat eder. İnsan-ı kamil de Mevlânâ'nın neyistan adını verdiği asıl vatanı olan elest meclisinden, gurbet diyarı olan bu dünyaya düşmüştür.

Ney, 16. yüzyıl divan şiirinde doğrudan doğruya bir musiki aleti olarak ya da mecazi anlamı çağrıştırılarak kullanılır. Neyin deliklerden meydana gelmesi, nefesle ses çıkarması, kamışlıktan koparılması gibi özelliklerinden söz edilir.

⁴⁷ Uludağ, *a.g.e.*, s. 273-276.

⁴⁸ Yaşar Aydemir, *Behiştî Divanı*, Ankara, 2000.

⁴⁹ Konu ile ilgili diğer örnekler için bkz.: Amrî G 47/2; Bâkî G 29/2.

⁵⁰ Çelebioğlu, *a.g.e.*, s. 532.

İnsan-ı kamilin sembolü ve bir musiki aleti olan ney, kendisine İlâhî ruhun üflenmesi ile canlanır ve ses çıkarır. Neye kainatın sırları üflenmiştir. Neyin hatırladığı kavuşma meclisi, elest bezmidir. Mevlânâ buna neyistan/ney tarlası der. Bu ney o ruhlar aleminden ayrılmış ve anasır alemine düşmüştür. Şimdi eski meclisini andıkça inlemektedir. Mevlânâ'da da ney, ayrılıktan şikâyet etmiştir. Ney, neyistandan ayrı düştüğünden beri feryat eder, bu durum karşısında erkek kadın herkes ağlar. Ney kurudur, üflendikçe ve içinde nefes var oldukça feryat eder; bir de yaşanan müddetçe demektir. Ney nefes ile ses verdiği için beyitte "her dem ki" yani "her nefeste ki" denmiş:⁵¹

Ney kimi her dem ki bezm-i vaslunu yâd eylerem
Tâ nefes vardur kuru cismümde feryâd eylerem Fuzûlî⁵² G 185/1

(Ney gibi senin visal meclisini ne zaman hatırlasam, kuru cismimde nefes var oldukça feryat ediyorum.)

Aşkî, ney redifli bir gazel (48. gazel) kaleme almış ve neyin çeşitli özelliklerine yer vermiştir. Aşağıdaki ilk beyitte, ney ile sır ilişkisine değinilerek, neyin sırlara elest meclisinden beri vakıf olduğu söylenmiştir. Gönül ile ney arasında benzerlik ilişkisi kurulmuştur. İkinci beyitte ise neyin menşei hakkında anlatılan bir rivayete⁵³ telmih yapılır:

Olmasa bezm-i ezelde vâkıf-ı esrâr ney
Hasta gönlüm gibi kılmazdı figân u zâr ney Aşkî G 48/1

(Ney, ezel bezminde sırlara vakıf olmasaydı, şimdi hasta gönlüm gibi inleyip feryat etmezdi.)

⁵¹ Ali Nihat Tarlan, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Ankara, 1998, s. 478.

⁵² Kenan Akyüz v.d., *Fuzûlî Divanı*, Ankara, 1990.

⁵³ Rivayet şöyledir: Hz. Peygamber, bir gün Ali ile sohbet ederken, ona İlâhi aşkın sırları ve hakikatleri ile ilgili bir sır emanet eder. Ali, onun azametini içine sığdıramaz. Hemen Medine dışına çıkar. Bir boş kuyu bulur. Tahammül gösteremediği o sırı, boş kuyuya söyler. Boş kuyu çoşar. Sular taşar. Bu suların feyzi ile kuyunun kenarında kamyşlar yetişir. Orada bir kamyşlık meydana gelir. Sonunda bir çoban, bu kamyşlardan birini keser. Onu çeşitli yerlerinden deler. Üflenince nağmeler çıkaracak şekle getirir. Sonra dudaklarına götürüp üflemeğe başlar. O anda, o kamyş parçasından âşıkâne enîn ve feryatlar yükselir. Kalplere vecd ve heyecan verir. O sırada oradan geçen Peygamber, ney denilen bu kamyş parçasından çıkan âşıkâne feryatları işitir. Bundaki sır ve hikmeti derhal anlar. Ali'yi çağırır:

"Benim sana emanet ettiğim sırı açıkladın mı?" der. Ali:

"Evet. O büyük sırı, kalbime sığdıramadım. Onu bir boş kuyuya söylemeye mecbur kaldım." diye cevap verir. O andan itibaren o kamyş parçası, aşk ve İlâhi sırların hakikatlerine tercüman olur. Kıymet kazanır. Artık ona ney adı verilir. (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul, 1993, s. 689; Tarlan, *a.g.e.*, s. 180).

Kıldı aşk ehli gibi hâlf derûnun gayrdan
Dostum sırr-ı Ali' den dem urur her bâr ney Aşkî G 48/5

(*Ey dostum! Ney, aşıklar gibi gönlünde yabancı düşüncelere yer vermedi. Bundan dolayı sürekli Hz. Ali'nin sırlarından dem vurmaktadır.*)

Nev'î, neyi Mevlânâ'nın ilminin sırlarını anlatan bir musiki aleti olarak düşünür. Ney vahdet kitabını okumaya elif harfinden başlamıştır. Elif harfi hem Arap alfabesinin ilk harfi hem de vahdetin sembolüdür. Dolayısıyla beyitte neyin vahdetle ilgili her şeyi bildiği söylenir. Birliğe dair her şeyi bilen neyin, Mevlânâ'nın ilmini de ezbere bileceği açıktır. Zira Mevlânâ da zaten vahdete dair konuları terennüm etmiştir:

Elifden başlamış gerçi henüz vahdet kitabın nây
Okur ezber rumûz-ı ilm-i Mevlânâ'yı söyletsen Nev'î G 240/3

(*Ney, vahdet kitabını okumaya gerçi elif harfinden başlamıştır. Fakat Mevlânâ'nın ilminin remizlerini sorsan ezbere söyler.*)

Gelibolulu Âlî, neyin çıkardığı sesin sırlarını anlamayan ve onun sembolik anlamlarını bilmeyen sofulardan söz açar. Bu kişiler eğer gerçekten neyin nağmelerinde dile getirilen gerçek manaları anlayabilselerdi, Mevleviler gibi sema etmeye başlardı:

Anlasan sırrın sadâ-yı nâyı kılsan istimâ
Mevleviler gibi zâhid sen de eylerdün semâ Âlî G 630/1

(*Ey zahid! Neyin sesini dinlesen ve bu sesin sırrını anlasan sen de Mevleviler gibi sema ederdin.*)⁵⁴

Neyistan

Tasavvufi sembolizmde neyistan/kamışlık ezeli meclisini simgeler. Ney de o meclisteki hallere vakıf olan kâmil insandır.⁵⁵ Şu beyitte ney ile neyistana birlikte yer verilir. Kamışlıktan kesilip koparılan ney gibi, insan da elest meclisinden ayrılarak bu dünyaya gelmiştir. Ney kişileştirilir, zira o insan gibi ağlar. Ağlamasının sebebi ise asli vatana duyulan özlemdir:

Bezm-i meyde zâhidâ beyhûde sanma nâlesin
Bir neyistândan cüdâ düşdüm deyü ağlar ney Aşkî G 48/3

(*Ey zahit! İçki meclisinde neyin inleyişlerinin boşa olduğunu sanma. O, sazlıktan ayrı düştüğü için ağlayıp durmaktadır.*)⁵⁶

⁵⁴ Ney hakkında diğer örnekler için bkz.: Âlî Trc 2/II-1, G 498/3; Aşkî G 48/4, G 48/6; Hayalî G 259/5; Rahîmî 173/1.

⁵⁵ Tarlan, a.g.e., s. 46, 478.

⁵⁶ Neyistan hakkında diğer örnek için bkz.: Yahya Bey G 147/3.

Sonuç:

Osmanlı coğrafyasında düşünce ve eserleriyle hizmet etmiş büyük bir sufi-şair olan Mevlânâ ile onun tasavvuf anlayışı esas alınarak oğlu Sultan Veled tarafından kurulan Mevlevilik, Osmanlı toplum ve kültür hayatını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu etkinin sonucu olarak Mevlânâ ve Mevleviliğin izleri 16. yüzyıl divan şiirine de yansımıştır. Mevlevi olsun ya da olmasın pek çok divan şairi bu büyük sufi ve öğretisinden bahsetme gereği duymuşlardır.

Divan şairleri, bu Türk sufisini Mevlânâ, Celâleddin, Celâleddin-i Rûm, Hazret-i Mevlânâ, Hazret-i Monlâ, Hazret-i Monlâ Celâl, Hazret-i Monlâ-yı Rûm, Monlâ, Monlâ Celâleddin, Monlâ Hünkâr, Monlâ-yı Rûm ve Rûmî gibi isim ve lakaplarla anmışlardır. Onlara göre Mevlânâ, ulu kişiliğe sahiptir. Anlaşılması zor sırların keşf edicisidir. Zahir ve batın ilminde benzersizdir. Kendi çağının müftüsüdür. Dört mezhebin imamıdır. Dört medresede birden ders veren müderristir. Neyin çıkardığı seslerdeki sırları idrak eden kişidir. Kesrette vahdeti gören ve yaşayan bir sufidir. Aşk meydanında yürür. Ahiret gününde kendisinden şefaata beklenir. Eşiğinin toprağı olmakla iftihar edilir. Mevlânâ ve öğretisini bilmeyenler ise eleştirilir.

Şems-i Tebrîzî, Mevlânâ ile birlikte ele alınır. İkisi de güneş gibi hayal edilir. Mevlevilerin aşk kandilini Şems ve Mevlânâ'dan yaktıkları söylenir.

Mevlevilik yolunun yolcuları olan Mevleviler çoğu zaman sema ve ney ile birlikte değerlendirilir. Onların gönül dünyaları temizdir. Neyin nağmeleri ile büyük bir coşku içinde sema yaparlar. Külâh giyerler.

Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışını içeren ve divan şiirinin doğuşu ve gelişiminde önemli rol üstlenen Mesnevi, öğütler içerir. Ümmet içinde dinin delilidir. Yakın ehli için kılavuzdur. İrşat kitabıdır. Kur'an'ın derûni anlamlarını anlatır. Ledün ilminin sarayıdır. Tarikat ilminde ve tasavvuf yolunda onun gibi kitap çok az bulunur. İbareleri sırf hakikattir ve incelik dolu işaretlere sahiptir. İnce manalı beyitleri çok olduğundan herkes onu anlayamaz.

Sema çeşitli şekillerde konu edinir. Neyzen ney çalmaya başlayınca şevk ile semaya girilir. Mevlevî sema ile raks mahiyetinde olan semanın farkına dikkat çekilir. Semaya karşı çıkan ve sema aleyhine fetva verenler eleştirilir.

Ney ve neyistanın mecazi anlamları da çağrıştırlarak kullanılır. Neyistan ezel meclisinin, ney kamil insanın sembolüdür. Ney ezeli sırları etrafa yayar ancak herkes bunu anlayamaz.

Mevlânâ ve Mevlevilikle ilgili bütün bu unsurlar, doğrudan doğruya ya da teşbih, tevriye, telmih ve mecaz gibi divan şiirinin estetik kuralları içinde kullanılır.